

Джангабулова А.К.,
Ережепқызы Р.

**Қазақстан Республикасында
энергетикалық саланы
реттеуге бағытталған
заңнаманың дамуының
кейбір мәселелері**

Dzhangabulova A.K.,
Erezhepkyzy R.

**Some issues of the legislation
regulating the energy sector in
the Republic of Kazakhstan**

Джангабулова А.К.,
Ережепқызы Р.

**Некоторые вопросы развития
законодательства,
регулирующего
энергетическую сферу
в Республике Казахстан**

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасының энергетикалық секторын реттейтін заңнаманың тарихы мен дамуын зерттейді. Табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға бағытталған жаңартылатын және баламалы энергия іс-пайдалану үшін құқықтық іске асыру тетігінің мемлекеттік қамтамасыз ету қажеттілігі, экономикалық жағынан тартымды болып табылады және ол мемлекеттің қауіпсіздік, қоршаған ортаны компонентінің бірі ретінде, энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін қажет болып табылады.

Түйін сөздер: заң, қоршаған орта, энергетика, экология, мемлекет.

In this article the author examines the history and development of the legislation governing the energy sector in the Republic of Kazakhstan. The need for public provision of legal mechanism for the implementation of activities on the use of renewable and alternative sources of energy is aimed at the rational use of natural resources, it is attractive from the economic side, and is necessary for energy security as a pillar of the ecological security of the state.

Key words: law, environment, energy, the environment, the state.

В данной статье авторы рассматривали историю становления и развития законодательства, регулирующего энергетическую сферу в Республике Казахстан. Необходимость государственного обеспечения правового механизма реализации деятельности по использованию возобновляемых и альтернативных видов энергетики направлена на рациональное использование природных ресурсов, является привлекательным с экономической стороны и необходимым для обеспечения энергетической безопасности как одной из составляющей экологической безопасности государства.

Ключевые слова: закон, окружающая среда, энергетика, экология, государство.

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНДА
ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ
САЛАНЫ РЕТТЕУГЕ
БАҒЫТТАЛҒАН
ЗАҢНАМАНЫҢ
ДАМУЫНЫҢ
КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ**

14 желтоқсан 2012 жылғы «Қазақстан-2050 Стратегиясы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің жолдауында: «Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты энергияның баламалы көздерін өндіруді дамыту және күн және жел энергиясын белсенді пайдалану технологияларын енгізу қажеттілігі» айтылады [1].

Қазіргі заманғы энергия үнемдейтін технологиялар бір уақытта бірнеше міндеттерді шеше алады: энергия ресурстарының айтарлықтай бөлігін сақтау, отандық тұрғын үй-коммуналдық қызмет көрсету мәселелерін шешу, өндірістің тиімділігін арттыру, қоршаған ортаға жүктемені азайту. Энергия үнемдеуші технологиялар – бірінші кезекте барлық инновациялық шешімдер болып табылады. Оларды өндіру, сондай-ақ белгілі бір кез келген басқа да инновациялар енгізу белгілі қиындықтарға ұшыратады. Энергия үнемдеу инновацияларды енгізу тиімділігіне байланысты болатын ғылыми-техникалық прогрестің нәтижелері, заңнамалық база, экономикалық жағдайларды жасау, ақпараттық қамтамасыз ету және өзге де факторларды үйлестіру қажет [2].

Энергия үнемдеудің басты мақсаты – экологиялық қауіпсіздік. Энергетикалық ресурстарды өндіру және қайта өңдеу процесі қоршаған ортаны қарқынды ластаумен қатар жүреді.

Энергетика және қоршаған ортаны қорғау мәселелерін шешуге негізінен жоғары технологиялық және экологиялық таза технологияларды пайдалану арқылы электр энергиясын, жылу энергиясын және отынның балама түрлеріне айналдыруға әрі жаңартылатын энергия көздерін пайдалану үлесін қоса алады.

Елдегі энергия үнемдеу саласында мемлекеттік саясатты қалыптастыру процесінің бастауы 25 желтоқсанда 1997 жылғы «Энергия үнемдеу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы болды [3]. Ол мемлекеттің энергетикалық саясатының негізіне энергетикалық ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыру мәселесін қойды.

Алайда, Заң декларациялық сипатта болды және Заңның көптеген ережелері жүзеге аспады. Ол өз кезегінде бүгінгі күнде Қазақстан Республикасының энергия тиімділігінің көрсеткіштері дамыған елдердің деңгейінен айтарлықтай артта қалуына әкелді [4].

4 шілде 2009 жылы «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Заңда жаңартылатын энергия көздерінің түсінігі, жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдаудың саласындағы мемлекеттік реттеу, жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау берілген [5].

13 қаңтар 2012 жылы «Энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру туралы» Қазақстан Республикасы Заңы қабылданды [6]. Заң энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру саласындағы мемлекеттік реттеу, энергия үнемдеу және тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған жалпы талаптар, энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру жөніндегі іс-шаралар, энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру үшін мемлекеттік қолдау, энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру саласындағы субъектілердің құқықтары мен міндеттерін анықтап берді [6].

Алайда, энергия тиімділігін дамыту және энергия сыйымдылығын төмендету үшін бюджеттен қаражат жеткілікті деңгейде бөлінбеуіне байланысты, энергия үнемдеу әлсіз мемлекеттік реттеу нәтижесінде энергетика, экология, бюджет пен халық зардап шегеді. Елдің энергия үнемдеуші әлеуеті, соның ішінде жылу және электр энергиясы 25-30% кем емес.

ЖІӨ-нің энергия сыйымдылығын төмендету алдағы жылдары Қазақстан Республикасының негізгі мақсаттарының бірі болып табылады. Сондықтан, 2010-2014 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының үдемелі индустриялық-инновациялық даму жөніндегі мемлекеттік бағдарлама шеңберінде ЖІӨ-нің энергияны қажетсінуін 2008 жылғы деңгейден кемінде 10%-ға азайту көзделген.

2011 жылдың соңында 2012-2015 жылға арналған Қазақстан Республикасында энергия тиімділігін арттыру бойынша кешенді жоспар қабылданды.

29 қазан 2010 жылы «Қазақстан Республикасында электр энергетикасын дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған бағдарламаны бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы қабылданды, бағдарламаға сәйкес энергияны тиімді пайдалану, экономикалық және әлеуметтік даму, сондай-ақ қоршаған ортаны жақсарту үшін қажетті шарт болып табылады.

Жылу электр станцияларының (Қазақстан электр энергетикасы саласындағы ЖЭС үлесі 90% құрайды) негізгі құрал-жабдықтар көрсет-

кіштерінің бірі болып 1 кВт электр энергиясын өндіру үшін отын шығыны табылады.

Жаңа энергетикалық қуаттарды енгізу және жаңа жылу электр станциясының құрылысы, жабдықтар мен қолданыстағы өндірістерді кеңейту жаңғырту әлемдік ғылыми-техникалық прогресс жаңа жетістіктерін пайдалану арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Қазақстанның экологиялық мәселелерін шешудің және электр энергетикасын дамытудың басым бағыттарының бірі жаңартылатын энергетика ресурстарын пайдалану болып табылады. Қазақстанда жаңартылатын энергетика ресурстарының (су, жел және күн энергиясы) елеулі әлеуеті бар. Бұл бағдарлама 14 сәуір 2010 жылғы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010-2014 жылға арналған Қазақстан Республикасын үдемелі индустриялық-инновациялық даму мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру жөніндегі Қазақстан Республикасы Үкіметінің іс-шаралар жоспарын бекіту туралы қаулысы күшіне енуіне байланысты күшін жойды.

27 мамыр 2015 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысына сәйкес Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің қарауына «Қазақстан Республикасының жасыл экономикаға көшуіне бойынша кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы енгізілді. Заң жобасы 4 кодекс – Жер, Су және Экологиялық кодекске, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне және 6 заңға «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы», «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы», «Мемлекеттік сатып алу туралы», «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы», «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы», «Газ және газбен жабдықтау туралы» өзгерістер мен толықтырулар енгізу жоспарланған.

Энергия үнемдеу, энергия тиімділігі мен жаңартылатын электр энергиясын дамытуға байланысты:

«Жаңартылатын энергия көздерінен электр энергиясын шартты тұтынушылар», «электр және (немесе) жылу энергиясын жеке тұтыну», «электр энергиясын таза тұтынушылар» анықтамалары нақтыланады. «Резервтік қор», «энергияның жаңартылатын көздері саласын дамытудың мақсатты көрсеткіштері», «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалану объектілерін қосу туралы келісім» сияқты жаңа ұғымдарды енгізу.

Жаңартылатын энергия көздерін жоспарлы дамыту мен оларды орналастыру жоспарына енгізілетін жобаларды іріктеу бөлігінде уәкілетті органның құзыретіне өзгерістер мен толықтырулар ұсынылады. Сонымен қатар, жаңартылатын энергия көздерін пайдаланатын энергия өндіруші ұйымдарды күн электр станцияларын энергия сақтау құрылғылармен жабдықтау, электр энергиясын өндірудің ішкі күндік реттеуді жүзеге асыруға міндеттеу ұсынылады. Желілерге жаңартылатын энергия көздерін уақтылы байланысын қамтамасыз ету үшін жаңартылатын энергия көздерін қосуды қолдау бойынша толықтырулар енгізіледі. Таза тұтынушылар үшін ай сайынғы лимит шектеулер алып тасталынады, яғни 500-ден аспайтын кВт бір айлық лимит жеке жаңартылатын энергия қондырғылары үшін тартымды емес.

Жаңартылатын энергия көздері объектілеріне байланысты Есеп-айырысу қаржы орталығының қаржылық міндеттемелерін қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасының біртұтас электр энергетикалық жүйенің желілеріне қосылу механизмін жетілдіру мақсатында Есеп-айырысу қаржы орталығының қасынан резервтік қор құру ұсынылады.

Жаңартылатын энергия көздерін пайдалану бойынша объектілерді енгізуді ынталандыру үшін тарифтерді бекітуге өзгерістер енгізіледі [4].

Осылайша, соңғы жылдары Қазақстанда энергия үнемдеудің нормативтік-құқықтық базасын жетілдіру бойынша үлкен жұмыс атқарылды, басқару жүйесін жетілдірілуде, экономика салалары бойынша энергия тиімділігін арттыру әлеуеті зерттелген, салалар бойынша мақсатты көрсеткіштер мен басым іс-шаралар жүйесі қалыптастырылды, кадр дайындау мәселелеріне назар аударылады.

Қазақстанда инвестициялық қызметті жүзеге асыру үшін қажетті нормативтік-құқықтық база жасалған. Заңнамамен инвесторлардың құқықтарын толық қорғау мен жасалған шарттардың тұрақтылығына кепілдік беріледі, сондай-ақ инвесторларға қатысты мемлекеттік органдардың жұмыстары нақты регламенттелген (капиталдың еркін қозғалысы, капиталды қайтару, пайданы пайдалану еркіндігі, жер учаскесіне жеке меншік құқығы, соның ішінде шетелдік компанияларға да қатысты). Қазақстан экономикасының басым салаларында жүзеге асырылатын инвестицияларға мемлекеттік қолдау шаралары анықталған.

Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау саласындағы Қазақстан Респуб-

ликасының заңнамасы Қазақстан Республикасының Конституциясына және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілеріне негізделеді.

Энергия тиімділігі және жаңартылатын энергия саласындағы Қазақстанның нормативтік-құқықтық базасының негізін мына заңдар құрайды:

– «Энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру туралы» 2012 жылғы 13 қаңтардағы ҚР заңы [6];

– жаңартылатын энергия көздерін пайдалану саласында Қазақстан Республикасында «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы» 2009 жылғы 4 шілдедегі ҚР Заңы қолданыста [5];

– аталған заңмен шешілмеген мәселелер және электр және (немесе) жылу энергиясын өндіру, беру және тұтыну кезінде туындайтын қоғамдық қатынастар 2004 жылғы 9 шілдеде қабылданған «Электр энергетикасы туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен реттеледі [7];

– Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 4 шілдегі Заңы;

– сондай-ақ, жаңартылатын энергия көздерін пайдалану саласындағы мәселелер Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі, Қазақстан Республикасының Жер кодексі, Қазақстан Республикасының Су кодексі, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі, Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі) кодексі, Табиғи монополиялар және реттелетін нарықтар туралы Қазақстан Республикасының Заңы, Аудиторлық қызмет туралы ҚР заңдарымен реттеледі.

Сонымен қатар, «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы» Қазақстан Республикасы Заңын жүзеге асыру шеңберінде, бірқатар заңға сәйкес құқықтық актілер қабылданды:

– Жаңартылатын энергия көздерінің пайдаланылуына мониторинг жүргізу қағидалары Қазақстан Республикасы Энергетика министрінің 2015 жылғы 11 ақпандағы № 74 бұйрығымен бекітілген;

– Электр энергиясын энергия өндіруші білікті ұйымдардан сатып алу қағидаларын бекіту туралы (Күшін жойған) Қазақстан Респуб-

бликасы Үкіметінің 2012 жылғы 16 қаңтардағы № 70 Қаулысы. Күші жойылды – Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 5 тамыздағы № 876 қаулысымен;

– Жаңартылатын энергия көздерін пайдалану объектілері өндірген электр энергиясын қаржы-есеп айырысу орталығының орталықтандырылған сатып алу және сату қағидаларын бекіту туралы (Күшін жойған) Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 5 тамыздағы № 876 қаулысы. Күші жойылды – Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 23 маусымдағы № 475 қаулысымен;

– Электр немесе жылу желілеріне қосылатын ең жақын нүктені айқындау және жаңартылатын энергия көздерін пайдалану объектілерін қосу қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Энергетика министрінің 2015 жылғы 20

ақпандағы № 117 бұйрығы;

– Жылумен жабдықтау мақсаттары үшін жаңартылатын энергия көздерін пайдалану объектілерінің техникалық-экономикалық негіздемелері мен оларды салу жобаларын келісу және бекіту қағидалары Қазақстан Республикасы Энергетика министрінің 2015 жылғы 19 наурыздағы № 223 бұйрығымен бекітілген.

Жаңартылатын және баламалы энергия көздерін пайдалану және болашақта энергия тиімділігі басым бағыттары мен іске асыру әр елдің ұлттық бағдарламаларында белгіленген.

Қазіргі уақытта, біздің экономикамызда энергия үнемдеу саласы жоғарғы инновациялық әлеуетімен сипатталады. Энергия тиімділігін арттыру үшін мемлекет тарапынан айтарлықтай күш жұмсалуына қарамастан саланың даму қарқыны жеткіліксіз.

Әдебиеттер

1 «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан // www.akorda.kz.

2 Мишин Дмитрий Викторович. Совершенствование механизма внедрения инновационных энергосберегающих технологий в бюджетной сфере: автореф. канд...экон... наук. – М., 2012. – 25 с.

3 Энергия үнемдеу туралы (Күшін жойған) Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 25 желтоқсандағы № 210 Заңы. Күші жойылды – Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 13 қаңтардағы № 541-IV Заңымен // Қазақстан Республикасының Парламент жаршысы, 1997. – № 24. – 343 құжат.

4 Трофимов Г.Г. Проект Европейской Экономической Комиссии ООН «Анализ развития и распространения передовых технологий в области энергоэффективности и возобновляемой энергетики в рамках проекта «Глобальная энергоэффективность 21» для стран Центральной Азии». – Алматы, 2012. – С.10.

5 Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 4 шілде 2009 жылғы Заңы // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – № 13-14. – 61-құжат.

6 Энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 13 қаңтардағы Заңы // Егемен Қазақстан, 2012 жылғы 26 қаңтардағы. – № 37-38 (27110).

7 Электр энергетикасы туралы Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі Заңы // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2004 ж. – № 17. – 102-құжат.

References

1 «Kazakhstan-2050» Strategijasy kalypaskan memlekettin zhanaj sajası baryty Kazakstan Respublikasynun Prezidenti – Elbasy N.Ә. Nazarbaevtyñ Kazakstan halqyna Zholdauy, Astana q., 2012 zhyly 14 zheltoksan // www.akorda.kz.

2 Mishin Dmitriy Viktorovich. Covershenstvovanie mehanizma vnedrenija innovacionnyh jenergosberegajushhih tehnologij v bjudzhetnoj sfere: avtoref. kand...jekon... nauk. – M., 2012. – 25 s.

3 Jenergija үnemdeu turaly (Kүshin zhojfan) Kazakstan Respublikasynun 1997 zhyly 25 zheltoksandagy № 210 Zanу. Kүshi zhojyldy – Kazakstan Respublikasynun 2012 zhyly 13 qantardagy № 541-IV Zanymen // Kazakstan Respublikasynun Parlament zharshysy, 1997. – № 24. – 343 qızhat.

4 Trofimov G.G. Proekt Evropejskoj Jekonomicheskoy Komissii OON «Analiz razvitija i rasprostraneniya peredovyh tehnologij v oblasti jenergojeffektivnosti i vozobnovljaemoj jenergetiki v ramkah proekta «Global'naja jenergojeffektivnost' 21» dlja stran Central'noj Azii». –Almaty, 2012. – S.10.

5 Zhanartylatyn jenergija közderin pajdalanudy koldau turaly» Kazakstan Respublikasynun 4 shilde 2009 zhyly Zanу // Kazakstan Respublikasy Parlamentiniñ Zharshysy. – № 13-14. – 61-qızhat.

6 Jenergija үnemdeu zhөne jenergija tiimdiligin arttyru turaly» Kazakstan Respublikasynun 2012 zhyly 13 qantardagy Zanу // Egeмен Kazakstan, 2012 zhyly 26 qantardagy. – № 37-38 (27110).

7 Jelektр jenergetikasy turaly Kazakstan Respublikasynun 2004 zhyly 9 shildedegi Zanу // Kazakstan Respublikasy Parlamentiniñ Zharshysy, 2004 zh. – № 17. – 102-qızhat.